

Journal of Urban Environmental Policy

Vol 1, No 3, Autumn 2021

pISSN: 2783-3496 - eISSN:2783-3909

<http://jupep.iaushiraz.ac.ir/>

DOR: 20.1001.1.27833496.1400.1.3.6.8

Research Paper

Evaluation of urban space based on the adaptation of physical, mental and social space (Case study: Chamran Park, Shiraz)

Aliakbar Heidari¹: Assistant professor of Architecture, Technical and Engineering Department, Yasouj University, Yasouj, Iran

Mehdi Tarfiec: PhD Candidate in Architecture, Islamic university of Shiraz, Shiraz, Iran

Received: 2021/10/28 PP: 75-90 Accepted: 2021/11/27

Abstract

The quality of urban space is a sign of the quality of the environment. Due to the complex nature of urban spaces, appropriate methods can be used to evaluate them according to the approach of each research; Urban space evaluation can be done based on a set of criteria and criteria that have been presented by different experts, it is also possible to evaluate urban space at different levels and layers in which the compliance or non-compliance of different levels of successful criterion evaluation or Considering the failure of urban space, this research has been done with the aim of evaluating urban space in three levels of physical, mental and social space and in two macro and micro scales and Lefebvre theory of artistic space production has been considered as the basic theory. Chamran Shiraz site has been selected as a evaluation platform for this study due to its size, extensive capabilities and multifunctionality. The type of combined research and research method is exploratory and inductive strategy using direct observation tactics and reviewing the structure of the site and analyzing the information and presenting a questionnaire to experts and non-experts. Among the results of this study is that the multifunctionality of space and the extent of capabilities at different levels of physical, mental and social evaluation can indicate the richness of space so that the space according to the time and social conditions have shown appropriate reactions and Even in the face of possible conflicts and contradictions, it can show an acceptable function in general and accept new functions and roles in proportion to social changes over time, and this is a capability that not every urban space has in itself and can be extracted. Features of an urban space that makes it capable of adapting to different conditions were used in future designs.

Key Words: Urban space, space evaluation, physical space and mental space and social space, Henry Lefebvre

Citation: Aliakbar Heidari, Mehdi Tarfiec (2021): Evaluation of urban space based on the adaptation of physical, mental and social space (Case study: Chamran Park, Shiraz City), Journal of Urban Environmental Policy, Vol 1, No 3, Shiraz, PP 75- 90.

¹. **Corresponding author:** Aliakbar Heidari, **Email:** Aliakbar_heidari@yu.ac.ir, **Tell:** +989171455494

Extended Abstract

Introduction:

Urban space is a sign of the quality of the environment. Due to the complex nature of urban spaces, appropriate methods can be used to evaluate them according to the approach of each research; Urban space evaluation can be done based on a set of criteria and criteria that have been presented by different experts, it is also possible to evaluate urban space at different levels and layers in which the compliance or non-compliance of different levels of successful criterion evaluation or Considering the failure of urban space, this research has been done with the aim of evaluating urban space in three levels of physical, mental and social space and in two macro and micro scales and Lefebvre theory of artistic space production has been considered as the basic theory.

Methodology:

This research is of exploratory type and based on inductive strategy and with a qualitative method seeks to study and evaluate urban space at different levels and the conformity or non-conformity of these different levels; The research method is using direct observation tactics and examining the structure of the site and analyzing the information and presenting a questionnaire to users as well as specialists. To conduct the research, after extracting the research components, one hundred questionnaires were prepared and distributed by open method. The statistical population was randomly selected from two groups of experts and ordinary people.

The questionnaire questions were designed in such a way that they could receive all the points of view of the audience in both open and closed sections. The open-ended questions, which were mostly accompanied by descriptive answers or, if necessary, interviews, were designed to elicit the audience's mentality without brainstorming. These questions were mainly intended for general evaluation. In the closed questions section, through the five Liked spectrum, questions were asked so that the details of the site and partial evaluation in the three levels of physical, mental and social space that is the basis of this research, could be asked. Finally, it was considered that the purpose of this work was to measure the overall evaluation of the site by both open and closed question methods and the conformity or non-conformity of these two types of questions in order to measure the accuracy of the test. The questionnaire used in this research is a researcher whose validity of the questions was checked and confirmed in consultation with experts. Also, the reliability of the closed questions was measured through Cronbach's alpha in SPSS software and the number 0.796 was obtained. Shows the top.

Results and discussion:

The general mental space (mental schema) of the respondents towards this site is mainly around two axes and fluctuates. Physically and visually, it is due to the speed of cars and the presence of elements such as hospitals on the site, but in general, a positive mental atmosphere has been reported towards the site, which can result in a high desire to be present. Confirms the presence and widespread use of citizens from different walks of life and age from this environment for leisure, proximity to the old gardens of the city, good weather, good view of the mountain and the passage of the dry river of Shiraz along this The site, as well as proper access to it, is very effective in creating this positive mental space, and this has created a general conclusion in the minds of a large part of the audience that when they hear the name of this site, they will remember the above-mentioned keywords and This has led to a general assessment of the relative Have a successful and acceptable it and have a positive and fun feeling about the site in the minds of a large part of the audience.

Despite the existence of recreational and leisure mentality towards the site, in the physical layer of the main function of the site by the respondents, first the communication function and then the recreational function was mentioned. Shiraz and the irreplaceability of this role in the structure of Shiraz city paid attention, so the physical space is some distance from the mental space governing the site and there is no full compliance in this area.

Conclusion:

According to the research findings, the adaptation of general and partial evaluation in three layers of objective, subjective and social can be a significant way in evaluating the environment and its

quality and effectiveness. In this research, Chamran Shiraz site was evaluated according to the above method. Due to the functional diversity and breadth of the site structure, as well as the large number of visits that occur in order to perform a wide range of activities, conflicts and contradictions can be seen in this site, which can be positive and successful over time. Will affect and the results of the questionnaires will prove the same. What is certain is that in marginal parks (similar to Chamran Shiraz site) due to the elongation and linearity and also the small width of the site compared to its length, both in the riding and pedestrian sections, as well as in the location of the building with various functions available on the site. , Although the dominance of the riding axis on the pedestrian axis, although it increases the traffic on the site and its prosperity, but if not properly controlled and planned, it can affect the recreational function of the site, which can be prevented. Consider measures such as creating a sloping axis between the communication axis (riding) and the recreational axis (pedestrian) that can adjust the speed and acceleration caused by the movement of cars. It is also possible to prevent the transmission of severe noise pollution in the recreational axis of the site by creating a layer of trees or other noise barriers.

فصلنامه سیاست‌گذاری محیط شهری

سال ۱، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۰

شاپا چاپی: ۳۴۹۶-۲۷۸۳- شاپا الکترونیکی: ۳۹۰۹-۲۷۸۳

<http://juerp.iaushiraz.ac.ir/>

DOR: 20.1001.1.27833496.1400.1.3.6.8

مقاله پژوهشی

ارزیابی فضای شهری بر مبنای انطباق فضای فیزیکی، ذهنی و اجتماعی (نمونه موردی: پارک حاشیه ای چمران - کلانشهر شیراز)

علی اکبر حیدری^۱: استادیار گروه معماری، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران
مهدی ترفیعی: دانشجوی دکتری معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۰۶ صص ۷۵-۹۰ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۰۶

چکیده

کیفیت فضای شهری نشانه ای از میزان کیفیت محیط می باشد. با توجه به ماهیت پیچیده ای که فضاهای شهری دارند برای ارزیابی آنها با توجه به رویکرد هر تحقیق می توان از شیوه هایی متناسب استفاده نمود؛ ارزیابی فضای شهری می تواند بر اساس مجموعه ای از ملاکها و معیارها انجام شود که صاحب نظران مختلف ارائه نموده اند، همچنین می توان ارزیابی فضای شهری را در سطوح و لایه های مختلف انجام داد که در آن انطباق یا عدم انطباق سطوح مختلف ارزیابی ملاک موفق یا ناموفق بودن فضای شهری تلقی گردد، این تحقیق با هدف ارزیابی فضای شهری در سه سطح فضای فیزیکی، ذهنی و اجتماعی و در دو مقیاس کلان و خرد مورد انجام گرفته است و نظریه تولید فضای هنری لوفور به عنوان نظریه مبنا مدنظر قرار گرفته است. سایت چمران شیراز با توجه به وسعت، قابلیت های گسترده و چندعملکردی بودن آن به روش مطالعه موردی به عنوان بستر ارزیابی این تحقیق انتخاب گردیده است. نوع تحقیق ترکیبی و روش تحقیق اکتشافی و با استراتژی استقرایی با استفاده از تاکتیک های مشاهده مستقیم و بررسی ساختار سایت و تجزیه و تحلیل اطلاعات و ارائه پرسشنامه به متخصصان و غیر متخصصان است. از جمله نتایج این تحقیق اینکه چند عملکردی بودن فضا و گستردگی قابلیتها در سطوح مختلف ارزیابی فیزیکی، ذهنی و اجتماعی می تواند نشان از غنی بودن فضا باشد به گونه ای که فضا با توجه به اقتضات زمانی و شرایط اجتماعی واکنش های متناسب را نشان داده و حتی با وجود تعارضات و تناقضات احتمالی بتواند کارکرد قابل قبولی را در مجموع از خود نشان دهد و در گذر زمان کارکردها و نقش های جدیدی نیز متناسب با تغییرات اجتماعی بپذیرد و این قابلیت است که هر فضای شهری آنرا در خود ندارد و می توان با استخراج خصوصیتی از یک فضای شهری که آنرا دارای توانمندی انطباق با شرایط مختلف می نماید در طراحی های آتی از این موضوع بهره گرفت.

واژه های کلیدی: فضای شهری، ارزیابی فضا، فضای فیزیکی و فضای ذهنی و فضای اجتماعی، هنری لوفور.

استاد: حیدری، علی اکبر و مهدی ترفیعی (۱۴۰۰): ارزیابی فضای شهری بر مبنای انطباق فضای فیزیکی، ذهنی و اجتماعی (نمونه موردی: پارک حاشیه ای چمران - کلانشهر شیراز)، فصلنامه سیاست‌گذاری محیط شهری، سال ۱، شماره ۳، شیراز، صص ۷۵-۹۰.

^۱ نویسنده مسئول، علی اکبر حیدری، پست الکترونیکی: Aliakbar_heidari@yu.ac.ir، تلفن: ۰۹۱۷۱۴۵۵۴۹۴

مقدمه:

فضا و به تبع آن فضای شهری با توجه به ماهیت پیچیده و قابلیت های گسترده ای که دارند از زوایای مختلف و با اهداف مختلف از سوی صاحب نظران مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است. فضای شهری را می توان به عنوان ابزار و معیاری مناسب برای سنجش میزان کیفیت محیط تلقی نمود (Taghvaie & Maroufi, 2010: 220). کیفیت و ماهیت فضای شهری در ابعاد و سطوح گوناگون می تواند شهروندان را به استفاده از فضا به نحو خاصی سوق دهد و تحلیل جامع و همه جانبه فضای شهری می تواند به درک این فرآیند و تحلیل آن کمک مؤثری نماید. ارزیابی نسبت به یک فضای شهری و کارکردهای آن و مطلوبیت یا نامطلوبیت آن می تواند در دو بخش کلی و جزئی و در سه سطح فضای عینی، فضای ذهنی و فضای اجتماعی انجام گردد که در این نوع ارزیابی از نظریه تولید فضای هنری لوفور^۱ و صاحب نظران پس از او مانند ادوارد سوجا^۲ به عنوان نظریه مبنا در این تحقیق استفاده گردیده است و ابعاد مختلف آن بررسی گردیده است. چنانچه قضاوت یا ارزیابی کلی از یک فضای شهری با ارزیابی نسبت به اجزای آن منطبق گردد می توان به این نتیجه رسید که فضا کارکردهای خود را به درستی انجام داده است و در یک تعادل و هماهنگی به سر می برد و چنانچه تناقض یا تعارضی بین سطح کلان و سطح خرد ارزیابی و نیز در سطوح مختلف (عینی، ذهنی و اجتماعی) مشاهده گردد به معنای وجود اشکال در فرآیند تولید فضا می باشد و نشانگر فاصله گرفتن فضا از قابلیت هایی است که دارا می باشد (Shieh et al, 2016: 5). به نظر می رسد عمدتاً فضاهای شهری چند عملکردی دارای موقعیت مناسب شهری که پشتوانه های تاریخی و ذهنی غنی نیز از گذشته با خود به همراه دارند، پتانسیل تفسیرهای مختلف در ابعاد فضای فیزیکی، ذهنی و عینی و به تبع آن پذیرش نقش های مختلف در گذر زمان و همگام با تحولات اجتماعی و سیاسی را دارند و لازم است خصلتهایی که موجبات این امر را فراهم می آورند واکاوی نمود (Salama, 2013: 15).

این مقاله با هدف بررسی و ارزیابی سایت چمران شیراز به عنوان نمونه مورد مطالعه و بررسی انطباق یا عدم انطباق در سطح کلان و خرد در سه فضای عینی، ذهنی و اجتماعی و نقش این موضوع در پذیرش نقش های مختلف در گذر زمان شکل گرفته است. موقعیت شهری قابل توجه و خصوصیات طبیعی و تاریخی غنی که پشتوانه این سایت می باشد موجب گردیده است به مرور زمان به سمت یک سایت با عملکردهای بسیار متنوع و بعضاً متناقض پیش برود و گزینه مناسبی برای آزمون مورد نظر در این تحقیق می باشد و بررسی این موضوع می تواند به ارائه راهکارهایی برای طراحی های آتی و همچنین کشف و گسترش سایر قابلیت های نهفته در آن بینجامد. همچنین این تحقیق در پی پاسخ به این سئوالات می باشد:

در چه شرایطی قضاوت در سطح کلان و خرد نسبت به فضای عمومی شهری می تواند بر هم منطبق گردد؟
در فضاهای عمومی شهری چند عملکردی تا چه میزان انطباق میان فضای فیزیکی، ذهنی و اجتماعی شکل می گیرد و این انطباق یا عدم انطباق چه تأثیری بر پذیرش نقش های مختلف در سیر تکاملی فضا در گذر زمان خواهد داشت؟
در این تحقیق، انطباق قضاوت در سطح کلان و خرد نسبت به یک فضای شهری به عنوان متغیر وابسته و سطوح و ابعاد مؤثر بر شکل گیری زیرفضاهای یک فضای شهری شامل (فضای عینی، ذهنی و اجتماعی) به عنوان متغیر مستقل در نظر گرفته شده اند. همچنین مواردی مانند بومی بودن یا نبودن استفاده کننده از فضا، دغدغه های فرد در هنگام استفاده از فضا به عنوان متغیرهای مداخله گر در تحقیق محسوب می شوند.

پیشینه تحقیق:

پژوهش های مختلفی در زمینه بررسی یک فضای شهری و یا کلیت یک شهر بر مبنای سطوح مختلف ارزیابی با استفاده از آراء هنری لوفور و نیز متفکران بعد از او از جمله ادوارد سوجا به عنوان نظریه مبنا انجام گرفته است که در آنها با استفاده از مفاهیم مورد استفاده در نظریات این صاحب نظران به تحلیل فضا در سه لایه فضای ادراک شده یا عینی یا فیزیکی^۳ (کردار فضایی^۴)، فضای تصور شده یا ذهنی^۵

- 1- Henry Lefebvre
- 2- Edward Soja
3. Perceived space
4. Spatial practice
5. Conceived space

(بازنمایی فضایی^۱) و فضای زیسته یا اجتماعی^۲ (فضای بازنمایی^۳) اقدام گردیده و در آنها سعی شده لایه های مختلف ادراک شده، تصور شده و زیسته توأم با یکدیگر در تحلیل و ارزیابی فضا و وقایعی که در آن اتفاق می افتد به بحث گذاشته شود. عمدتاً مراکز شهری دارای قابلیت های گسترده و عملکردهای گوناگون که حجم وسیعی از فعالیتها و رویدادها را در خود جای داده اند قابلیت این را دارند در معرض چنین ارزیابی قرار بگیرند. از جمله فضاهای شهری که با این رویکرد، در پژوهش های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است می توان به میدان تحریر قاهره در کشور مصر اشاره نمود (جاودنی و پروین، ۱۳۹۴) و (Salama, 2013). مجموعه خصوصیات متمرکز در این میدان موجب گردید که قابلیت انطباق با دیدگاه های هنری لوفور را به دست آورد به گونه ای که زمینه ارزیابی فیزیکی، ساختار و کارکرد این میدان در پژوهش های مورد اشاره ایجاد گردیده است که عمدتاً با ماهیت سیاسی به این امر پرداخته شده است. همچنین افراخته (۱۳۹۵) در مقاله ای به عنوان فضای سوم و پدیده فراملت در شهر- ناحیه های پسا استعماری به شرح فضای سوم بر اساس دیدگاه آورد سوجا و شرح مصادیقی از آن در نواحی روستایی ایران و نیز انطباق این نظریه بر شهرهای بمبئی، ژوهانسبورگ و سنگاپور پرداخته است و بیان می کند که از طریق فضای سوم، شهروندان در هر یک از این سه شهر، چگونه امیال و خواست دولتها را دور می زنند و منبع جنبشی موسوم به فراملت به ویژه در جایی هستند که رقابت آشکار با خواست قدرت حاکم به دلایل مختلف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی میسر نیست (Afrakhteh, 2016: 44). ستاری (۱۳۹۴) به تشریح دیالکتیک سه گانه تولید فضای هنری لوفور می پردازد و نشان می دهد چگونه لوفور، فضا را در دیالکتیک سنتی مکمل تاریخ و زمان می کند تا از این طریق زمینه های مادی تولید فضا را به میانجی ساختار سه تایی دیالکتیک فضا دنبال کند، در این مقاله به نوآوری لوفور در زمینه دیالکتیک فضا-زمان سخن آورده شده است و اینکه چگونه او مفهوم فضا را در کانون نظریه اجتماعی و سیاسی معاصر قرار داده است. شیعه و همکاران (۱۳۹۶) به ارائه چارچوب نظری برای منظر شهری پرداخته اند و با کمک نظریات هنری لوفور سعی در بازتعریف مفهوم منظر شهری نموده اند؛ با توجه به اینکه منظر شهری مقوله ای جدا از فضای شهری نمی باشد بنابراین در این مقاله، دیدگاه هنری لوفور که فرآیند تولید فضا را در بر می گیرد، به منظر شهری تسری یافته است و از نتایج دیدگاه هنری لوفور در زمینه تریدالکتیک فضایی برای منظر شهری بهره برداری شده است. از جمله نتایج تحقیق این است که منظر هر شهر، برونداد واقعتهای آن جامعه است که در یک ارتباط پدیدارشناسانه و نشانه شناسانه ادراک می شوند و منظر شهری را نه می توان صرفاً به امر کالبدی تقلیل داد که مستلزم ذهنیت شناسنده باشد و نه امری ذهنی که فارغ از جنبه کالبدی شکل گرفته باشد و منظر در بردارنده تمام عوامل تولید فضا می باشد (عوامل عینی، عوامل ذهنی و عوامل اجتماعی) که در این مقاله در سه عنوان منظر ادراک شده، منظر تصور شده و منظر زیسته صورت بندی گردیده است (Shieh et al, 2016: 147).

مبانی نظری تحقیق:

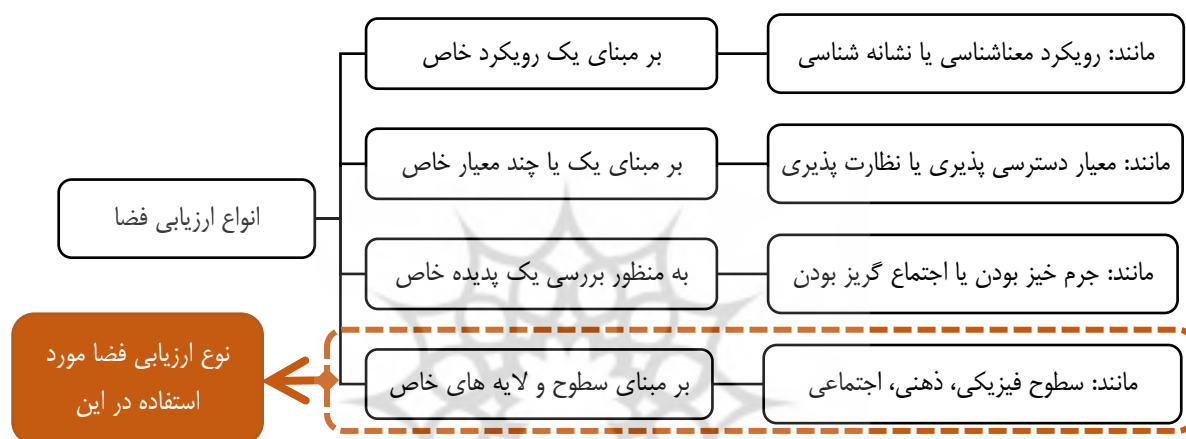
ارزیابی نسبت به فضا با توجه به ماهیت آن و شرایط و رویکردها و انتظارات مختلف صورت می گیرد و و الگوی واحدی در این خصوص وجود ندارد (Pawson & Tilly, 1997: 53) بر این اساس در یک دسته بندی کلی می توان گفت ارزیابی فضا یا بر اساس رویکردهای گوناگون صورت می گیرد (مانند رویکرد معناشناسی یا رویکرد نشانه شناسی) و یا معیارها و ملاکهای خاصی برای این امر معین می گردد (مانند دسترسی پذیری یا نظارت پذیری) و یا بر اساس سطوح و لایه های مختلفی که برای این منظور تعریف می شوند (مانند سطوح فیزیکی، ذهنی و اجتماعی)؛ همچنین در مواردی ارزیابی فضا بر اساس انتظارات پژوهش، به منظور بررسی یک پدیده خاص در فضا انجام می شود (مانند ارزیابی فضا بر اساس جرم خیز بودن یا اجتماع گریز بودن) که در ادامه به شرح این دسته بندی ها پرداخته می شود.

ارزیابی فضا

پیچیدگی و چندبعدی بودن فضا و نیز فضای شهری موجب گردیده که ماهیت آن توسط صاحب نظران از جنبه های مختلف مورد توجه و تحلیل قرار بگیرد (Fakoochi, 2004)؛ این امر موجب گردیده که ارزیابی و قضاوت نسبت به فضای شهری نیز متناسب با هر کدام از این دیدگاه ها نسبت به ماهیت فضا تهیه و تنظیم گردد. برای ارزیابی فضای شهری می توان از یک رویکرد خاص بهره گرفت؛ به عنوان مثال نوربرگ شولتز با رویکرد معناشناسی به ارزیابی فضا می پردازد (Norberg Schultz, 1965). کوین لینچ^۴ (1997) معیارهایی شامل سرزندگی، معنی دار بودن، متناسب بودن، دسترسی پذیری، نظارت پذیری و اختیار و کارایی و عدالت را برای ارزیابی کیفی شهر معرفی نموده است. جین جیکوبز^۵ (۱۳۸۶) اصل پویایی فضا و ایجاد محیط های عاطفی، اصل ایجاد روابط همسایگی به حفاظت کننده ارزش ها و سنت ها، اصل توجه

1. Representation of space
2. Lived space
3. Spaces of Representation (Representational space)
4. Lynch, Kevin
5. Jacobs, Jane

به خیابان به عنوان شالوده محکم کالبد شهر و نیز بی نظمی ظاهری و تنوع و زنده بودن بافت شهرها و همچنین بلوکهای شهری کوتاه تر، اقتصاد محلی و کاربری مخلوط را به عنوان ملاک هایی برای ارزیابی کیفی شهرها مطرح می کند. از سوی دیگر برخی صاحب نظران تحلیل و قضاوت نسبت به یک فضای شهری را در قالب سطوح و ابعاد مختلف، مدنظر قرار داده اند؛ به عنوان مثال ممکن است سطوح اجتماعی و یا مدیریتی ارزیابی فضا بیشتر در کانون توجه قرار بگیرد (Sharepour, 2014; Sanders, 2013). از جمله متفکرانی که در این طیف قرار می گیرند، می توان به هنری لوفور و متفکران پس از او مانند ادوارد سوگا اشاره نمود که فضا را بر اساس سطوح ادراک شده، تصور شده و زیسته طبقه بندی و تحلیل نموده اند، در این نوع از تحلیل، برآیند نهایی نسبت به سطوح سه گانه فوق الذکر، می تواند قضاوت نهایی از فضا را صورت بندی نماید، لازم به ذکر است که در این نظریه عمدتاً به ابعاد اجتماعی و نیز سیاسی فضا توجه می گردد (Lefebvre, 1991)؛ می توان با بسط سطوح و لایه بندی مطرح شده در این نظریه، از آن به عنوان مبنایی برای ارزیابی فضاهای شهری در حالت کلی استفاده نمود. برای این امر می توان از برآیند حاصل از فضای فیزیکی، ذهنی و اجتماعی که موجب شکل گیری یک فضا با تمام مختصات و مشخصات آن است، قضاوت کلی نسبت به فضا را استخراج نمود و با مقایسه ارزیابی کلی از فضای شهری با ارزیابی نسبت به سطوح مختلف آن (ارزیابی جزئی) و بررسی انطباق یا عدم انطباق این دو با یکدیگر به جمع بندی دقیق تری رسید.

تصویر ۱- انواع ارزیابی فضا- منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰.

ابعاد ارزیابی فضایی: همانطور که اشاره شد ارزیابی فضایی می تواند بر اساس معیارهای مختلف و یا سطوح مختلف انجام شود و در تحقیق حاضر از سطوح مختلف ارزیابی بهره گرفته شده است که شامل سه سطح فیزیکی، ذهنی و اجتماعی است و سپس به انطباق یا عدم انطباق سطوح مختلف توجه می گردد، توجه به هماهنگی و انطباق و یا عدم انطباق میان سطوح مختلف، می تواند قضاوت نهایی نسبت به فضا و کارکردهای آن را نیز تحت تأثیر خود قرار دهد که به آنها پرداخته خواهد شد.

ارزیابی کلی: یک فضای شهری بر اساس انطباق یا عدم انطباق با نیازهای زمانی و مکانی استفاده کنندگان واجد خصوصیت مطلوب یا نامطلوب بودن خواهد شد (Golany, 1996). علاوه بر انطباق با نیازهای زمانی و مکانی، بررسی نقاط قوت و ضعف فضا و همچنین برآیند ارزیابی نسبت به اجزاء تشکیل دهنده آن می تواند شکل دهنده مطلوبیت یا عدم مطلوبیت فضا باشد، همچنین مقایسه یک فضای شهری با فضاهای مشابه و همتراز نیز می تواند به قضاوت و ارزیابی کلی کمک قابل توجهی نماید، زیرا در مقایسه نقاط ابهام بهتر برطرف می گردد و نقاط قوت و ضعف فضا بهتر خود را نشان می دهد و ترجیح یک فضا به فضای دیگر از سوی استفاده کنندگان نشانگر آنست که فضای مورد بحث قابلیت های بهتری بروز داده است و از مطلوبیت بالاتری برخوردار است.

ارزیابی در سطح فضای فیزیکی (محسوس، ادراک شده) بر مبنای کردار (روال یا عمل) فضایی: در سطح اول ارزیابی باید به مفهومی موسوم به کردار فضایی (روال یا پرکتیس فضایی) در اندیشه لوفور توجه نمود که در فضایی مادی و محسوس اتفاق می افتد و از طریق حواس پنجگانه (بینایی، شنوایی، بساوایی، بویایی، چشایی و ...) قابل درک مستقیم است. فضای فیزیکی، هم فرآیند تولید شکل مادی فضای اجتماعی را نمایش می دهد و هم برون داد فعالیتها، رفتارها و تجربیات انسانی می باشد (Lefebvre, 1991, 33). جنبه های عینی و انضمامی فضا مانند سرعت، زمان، تراکم، کاربری، مورفولوژی، چشم انداز و ... در این سطح قابل ارزیابی می باشند (Shieh et al, 2016).

ارزیابی در سطح فضای ذهنی (فضای تصور شده یا معقول) بر مبنای بازنمایی فضایی: این سطح از ارزیابی با استفاده از مفهومی با عنوان «بازنمایی فضایی» در اندیشه لوفور قابل بررسی می باشد که یک فضای مفهومی شده و یا معقول را تعریف می کند. فضای دانشمندان، برنامه ریزان، شهرگراها، تقسیم کنندگان تکنوکرات در این بخش جای می گیرد و نوع خاصی از فضای هنری است که گرایش

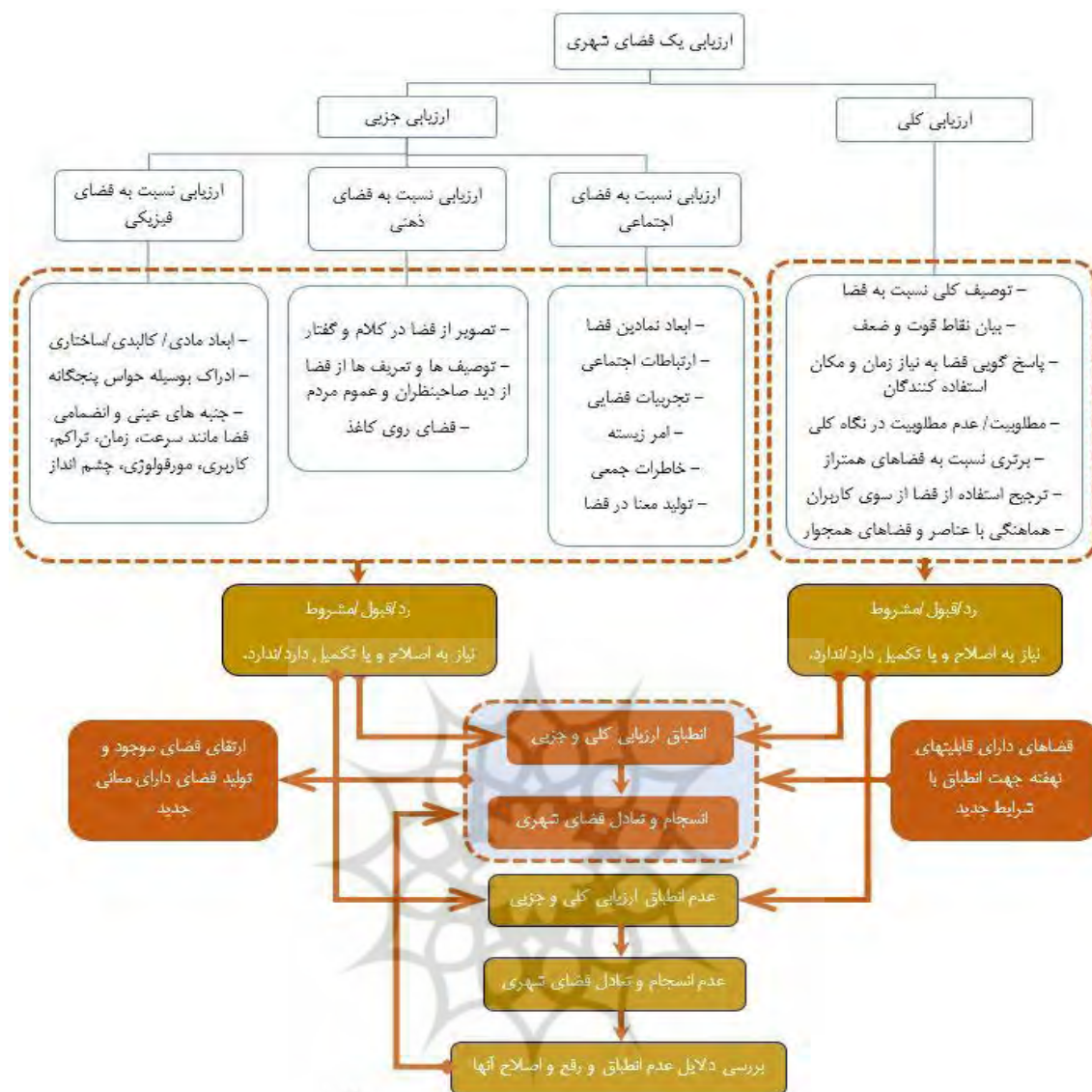
علمی نیز در آن دیده می شود (Javan et al, 2013: 10). فضای تصور شده فضایی انتزاعی است که ترسیمات و نقشه ها را شامل می شود چه نقشه ها و تصاویر ذهنی متخصصان و چه عموم مردم (Soja, 1996). این سطح از فضا در سطح کلام و گفتار نیز قابل ردیابی است و در پیوند با دانش، نشانه ها، علایم و مناسبات آشکار در معرض دید است (ستاری، ۱۳۹۴: ۱۰۵ و ۱۰۶) و (Harvey, 1989: 218)

ارزیابی در سطح فضای اجتماعی (فضای زیسته) بر مبنای فضای بازنمایی: در این سطح از ارزیابی باید به مفهومی با عنوان «فضای بازنمایی» در اندیشه لوفور توجه نمود که در عین متمایز بودن از دو فضای دیگر (فیزیکی و ذهنی)، آنها را در بر می گیرد و متکی به آنها است، فضای زیسته فضایی انسانی می باشد که ریشه در طبیعت و انتزاع دارد. (Elden, 2004). این فضا، فضای کاربران می باشد که فارغ از اندیشه طراحان و برنامه ریزان و در مواردی در برابر فضای ذهنی قرار می گیرد و به طور مستقیم فضای زیسته و فضای تجربه های روزمره می باشد و زبان حاکم بر آن زبان نمادها و انتزاعی نمی باشد بلکه زبانی ساده و خودمانی دارد و بیشتر حاصل احساسات کاربران و استفاده کنندگان می باشد و کمتر بر مبنای اندیشه شکل می گیرد (Schmid, 2008) و (Merrifield, 2006). در اندیشه متفکران پس از لوفور مانند سوچا، از این فضا با عنوان فضای سوم یاد شده است که فضایی جامع محسوب می شود که از طریق آن می توان همه فضاها را همزمان شناخت و تغییر داد؛ ضمناً فضای سوم این قابلیت را دارد که از طریق آن شهروندان با شکل دهی حرکتی با عنوان «فراملت» از خواست های دولت به روشی ظریف امتناع می ورزند؛ در این حالت شهروندان ساختارها را جهت دهی کرده و به خدمت می گیرند. (soja, 1996) به عبارتی نمودهایی از فعالیتهای اجتماعی که الزاماً منطبق با نيات و مقاصد دولتها نمی باشد در این سطح قابل رصد و مشاهده می باشد و نمونه بارز این موضوع برگزاری کارناوال های شهری است (Khademian & Ghabel Rahmat, 2015) در فضای اجتماعی سه دسته فعالیتهای شامل فعالیتهای اجباری، اختیاری و اجتماعی قابل بررسی می باشد که در تحلیل های مورد اشاره در این تحقیق از این سطح بندی نیز بهره گرفته می شود (Gehl, 1987).

چارچوب نظری تحقیق:

بر مبنای آنچه اشاره شد می توان به یک چارچوب جهت انجام پژوهش حاضر رسید که در آن بر اساس انطباق میان قضاوت کلی و جزئی نسبت به فضا و نیز انطباق میان سه سطح فضای فیزیکی، ذهنی و اجتماعی، ارزیابی از فضا انجام می گیرد.

تصویر ۲- چارچوب نظری تحقیق، ارزیابی فضا بر مبنای انطباق سطوح فیزیکی، ذهنی و اجتماعی با استفاده از (Shieh et al, 2016)

روش تحقیق:

هدف این مقاله بررسی و ارزیابی انطباق فضای ذهنی و فیزیکی و اجتماعی در سطح کلان و خرد در سایت چمران شیراز است تا از این طریق بتوان به یک تحلیل جامع نسبت به این محیط و کیفیات و خصوصیات آن دست یافت و نقاط مثبت و منفی و نیز تعارضات احتمالی موجود در سایت و قابلیت های موجود در آن را واکاوی نمود. این تحقیق از نوع اکتشافی و بر مبنای استراتژی استقرایی و با روش کیفی در پی بررسی و ارزیابی فضای شهری در سطوح گوناگون و انطباق یا عدم انطباق این سطوح مختلف می باشد؛ روش انجام تحقیق با استفاده از تاکتیک های مشاهده مستقیم و بررسی ساختار سایت و تجزیه و تحلیل اطلاعات و ارائه پرسشنامه به کاربران و نیز متخصصان و می باشد. برای انجام تحقیق پس از استخراج مؤلفه های تحقیق، تعداد صد پرسشنامه به روش باز تهیه و توزیع گردید، جامعه آماری به صورت غیراحتمالی و هدفمند و اتفاقی از میان دو قشر صاحب نظران و افراد عادی انتخاب گردید. سؤالات پرسشنامه به گونه ای طراحی شدند که در دوحش باز و بسته بتوانند کلیه نقطه نظرات مخاطبان را دریافت نمایند. سؤالات باز که عمدتاً همراه با پاسخ های تشریحی و یا در صورت لزوم به صورت مصاحبه انجام شد به منظور استخراج ذهنیات مخاطبان بدون خط دهی فکری به آنان طراحی شدند، این سؤالات عمدتاً ارزیابی کلی را مدنظر قرار می دادند. در قسمت سؤالات بسته از طریق طیف پنج تایی لیکرد، سؤالاتی پرسیده شد تا جزئیات سایت و ارزیابی جزئی در سه سطح فضای فیزیکی، ذهنی و اجتماعی که مبنای این تحقیق می باشد، نیز مورد سؤال واقع شود در انتهای پرسشنامه یک سؤال بسته در خصوص ارزیابی نهایی نسبت به سایت در نظر گرفته شد که هدف از این کار سنجش ارزیابی کلی نسبت به سایت از هر دو

روش سئوالات باز و بسته و انطباق یا عدم انطباق این دو گونه از سئوالات بود تا به این طریق دقت آزمون نیز سنجیده شود. پرسشنامه مورد استفاده در این تحقیق از نوع محقق ساخته است که روایی سئوالات آن با مشورت با متخصصین بررسی و تایید گردید همچنین پایایی سئوالات بسته از طریق آلفای کرونباخ در نرم افزار اس پی اس اس سنجیده شد و عدد ۰/۷۹۶ به دست آمد که پایایی بالایی را نشان می دهد.

معرفی سایت چمران شیراز

سایت چمران به طول بیش از هفت کیلومتر در شمال غربی شهر شیراز در دهه ۱۳۸۰ به صورت بلواری با عرض ۴۲ متر و به عنوان محور عبوری اصلی ایجاد شد. اهمیت آن به دلیل اتصال بافت مرکزی شیراز به توسعه های جدید شهر مانند شهرک گلستان و ... می باشد (Soltani, et al, 2012). در این سایت علاوه بر قرارگیری یکی از محورهای مهم ارتباطی و دسترسی سواره جهت اتصال شرق به غرب شیراز که جایگزینی هم با این سطح از خدمات رسانی سریع و آسان سواره در این محدوده شهر ندارد، یک پارک حاشیه ای مهم شهری نیز قرار گرفته است که مراجعان زیادی از کل شهر شیراز دارد. علاوه بر کارکرد ارتباطی و تفریحی، قرارگیری تعداد زیادی از مراکز درمانی، فرهنگی، آموزشی، مسکونی، اقامتی و گردشگری و ... موجب گردیده است که سایت چمران به یک مجموعه چندعملکردی با کارکردهای متنوع تبدیل گردد که با ساخت و سازهای جدید، این روند رو به گسترش نیز می باشد و سطح خدمات رسانی بسیار متنوعی را نیز پشتیبانی می کند. فقط در بعد درمانی، چهار بیمارستان با نامهای بیمارستانهای مرکزی، اردیبهشت، چمران و رجایی؛ که سرویس دهی به بیماران در مقیاس منطقه ای و فرامنطقه ای را بر عهده دارند، در این محدوده قرار دارند و با وجود این چهار بیمارستان بزرگ و فاصله کمی که از یکدیگر دارند عملاً یکی از کارکردهای اصلی سایت چمران، کارکرد درمانی می باشد. همچنین هتل چمران با ارتفاع ۱۱۰ متر در این سایت واقع شده است (Feizi et al, 2013: 112). وجود انواع عناصر کالبدی، نمادها و نشانه ها، پتانسیل های طبیعی و ذهنیات تاریخی و اتفاقات گوناگونی که در مقاطع مختلف در این سایت واقع می گردد، موقعیتی را برای آن ایجاد کرده است که در تمامی سطوح فیزیکی، ذهنی و اجتماعی قابلیت بالایی برای ارزیابی تأثیرات متقابل کارکردهای فوق الذکر وجود داشته باشد. تصویر شماره یک به معرفی سایت چمران بر مبنای مواردی که اشاره شد می پردازد.

یافته های تحقیق (تجزیه و تحلیل داده ها):

پس از دریافت پرسشنامه ها و مصاحبه های انجام گرفته و نیز مشاهدات میدانی و تحلیل ساختار و کالبد سایت به تجزیه و تحلیل داده ها پرداخته شد که در دو سطح کلی و جزئی انجام گرفته است که به آنها اشاره خواهد شد.

تجزیه و تحلیل داده ها در سطح کلی

در این سطح ارزیابی، دیدگاه های متنوعی نسبت به سایت و کارکردهای آن از سوی مصاحبه شوندگان و پاسخ دهندگان مطرح گردید، ارزیابی کلی نسبت به سایت که به صورت طیف لیکرد پنج تایی مورد پرسش قرار گرفته بود و اکثر شرکت کنندگان در تحقیق، در مجموع آنرا موفق ارزیابی نموده بودند (۷۳/۵ درصد) همچنین کمتر از پنج درصد شرکت کنندگان در تحقیق، سایت را در نگاه کلی منفی ارزیابی نموده بودند اهمیت این موضوع زمانی روشن تر می شود که انتقادات فراوان و جدی در مسائل جزئی از سوی اکثر پاسخ دهندگان نسبت به اجزای مختلف سایت و انواع کارکردهای آن مطرح می شد اما از دید استفاده کنندگان از سایت، پویایی و سرزندگی آن به گونه ای است که نقاط ضعف را تحت الشعاع خود قرار می دهد. در بخش سئوالات تشریحی نیز نقاط قوت و ضعف فراوانی برای سایت اعلام شده بود، با توجه به اینکه در مقایسه، ارزشها و نقاط قوت و ضعف یک فضای شهری بهتر خود را نشان می دهد بخشی از سئوالات تشریحی به این امر اختصاص یافت. از جمله موارد مهمی که در این زمینه قابل بیان است اینکه بخش فراغتی و تفریحی سایت چمران جایگزین های کمی در سطح شهر شیراز دارد و این امر موجب گردیده است که درصد بسیار بالایی از شهروندان شهر شیراز برای گذران اوقات فراغت خود به این سایت مراجعه داشته باشند و این مراجعات همه طیف های سنی و همه گروه های فرهنگی را نیز در بر می گیرد.

بررسی سایت چمران در سطح فضای عینی (فیزیکی یا ادراک شده):

با توجه به نتایج به دست آمده از پرسشنامه ها، عوامل ادراک شده در این سایت که بر مبنای عوامل کلان و خرد فیزیکی شکل می گیرند شامل موارد متعددی هستند، همانگونه که در بخش معرفی سایت نیز اشاره شد، محور ارتباطی سواره جهت اتصال شرق به غرب شیراز در این منطقه قرار دارد و این مسأله به قدری پراهمیت است که تعداد زیادی از پاسخ دهندگان به این موضوع اشاره نموده اند (۵۰ درصد). همچنین تعداد زیادی از پاسخ دهندگان به نمادها و نشانه ها و کاربریهای مهم سایت مانند هتل چمران و بیمارستانها اشاره داشته اند (مجموعاً ۷۰ درصد). وجود بیمارستانها عمدتاً عاملی منفی در درون سایت تلقی گردید که تناسب با فضای کلی حاکم بر سایت نیست و در این زمینه

تقریباً اتفاق نظر وجود داشت. در خصوص هتل چمران دیدگاه‌ها متنوع و بعضاً متناقض بود به گونه‌ای که متخصصین، وجود این هتل را چه از لحاظ کارکردی و چه از لحاظ فرم و ارتفاع و خط آسمان در تعارض با هویت غالب سایت می‌دانستند اما از دید پاسخ دهندگان غیر متخصص چنین تعارضی وجود نداشت و از آن به عنوان یک نشانه شهری قابل اعتنا که در آدرس‌پذیری محیط نقش مهمی ایفا می‌کند یاد می‌کردند. منطقه مسکونی نیایش که در دل سایت چمران قرار گرفته و در حال توسعه و گسترش نیز می‌باشد از جمله مواردی است که از سوی ساکنان این محدوده مورد توجه قرار گرفته بود و دغدغه‌هایی در خصوص مزاحمت‌های ناشی از شلوغی سایت برای ساکنان مطرح می‌شد. وجود رودخانه خشک که بدنه جنوبی سایت را به کلی محدود کرده است و جاذبه‌هایی که در آن می‌تواند شکل بگیرد، باغات موجود در سایت، پیاده راه‌های سلامت و ارتفاعات شمالی مجاور سایت از موارد اشاره شده توسط پاسخ دهندگان است که تعداد زیادی به آنها اشاره نموده‌اند (بیش از ۸۰ درصد).

عناصر و المانهای عمدتاً بتنی از دیگر موارد بحث برانگیز موجود در این سایت محسوب می‌گردد به گونه‌ای که متخصصان دیدگاه محتاتانه تری در این خصوص اتخاذ می‌کردند و در مواردی به خشونت نهفته در این فرم‌های بتنی و عدم سختی آن با محیط طبیعی به لحاظ فرم و مواد و مصالح استفاده شده در آنها اشاره می‌نمودند اما گروه غیر متخصص کمتر توجهی به این عناصر و المانها نمودند و در این میان آبشارهای مصنوعی موجود در سایت تنها المانهایی بودند که هم از سوی متخصصین و هم غیر متخصصین، جزء نقاط قوت سایت محسوب شدند. سرعت بالای اتومبیلها در هنگام حرکت و آلودگی‌های صوتی ناشی از این امر و عدم وجود کندرو و نیز مانع صوتی در حد فاصل خیابان اصلی و محور پیاده مجاور آن از جمله موارد قابل توجهی بود که پاسخ دهندگان، آنرا موجب ایجاد اختلال در کارکرد کلی سایت تلقی می‌نمودند. مراکز فرهنگی و هنری موجود در سایت کمتر به شکل گسترده مورد اشاره پاسخ دهندگان قرار گرفته بود و تعداد کمی از آنان به این موضوع اعتنا نموده بودند. همچنین بوهای نامتبع مربوط به کشیدن قلیان توسط تجمع فروشندگان و استفاده کنندگان، به حدی است که تعداد زیادی از پاسخ دهندگان به آن اشاره نموده بودند (۳۵ درصد). ناامنی مربوط به تجمع برخی گروه‌ها توسط زنان مورد توجه قرار گرفته بود و این عامل را مانع از استفاده از سایت معرفی نموده بودند. در مجموع در سطح فضای ادارک شده موارد بسیار زیاد و متنوع و بعضاً متناقضی از سوی شرکت کنندگان در این تحقیق مورد توجه قرار گرفته بود.

بررسی محور چمران در سطح ذهنی (تصورشده)

در بخش تحلیل فضای ادراک شده توسط شرکت کنندگان در تحقیق ملاحظه گردید که تنوع کاربریها و فعالیتها در سایت و همچنین گستردگی المانها و عناصر موجب گردیده است که مخاطب و استفاده کننده از سایت درگیر مسائل زیادی گردد و با طیف وسیعی از اطلاعات کالبدی و ساختاری در مقیاس کلان و خرد مواجه شود. هرکدام از موارد فوق، تصاویر ذهنی خاصی در مخاطب ایجاد می‌نماید که برآیند این تصاویر ذهنی، ذهنیت غالب نسبت به سایت را شکل می‌دهد که می‌تواند محور گفتگوها قرار بگیرد. به عنوان مثال هتل چمران یکی از اطلاعات کالبدی دریافتی از محیط در این سایت است که از شعاع زیادی قابل رؤیت می‌باشد و به خوبی در ذهن مخاطبان می‌نشیند و تصویر ذهنی کاملاً روشن و شفاف از آن خواسته یا ناخواسته به مخاطب القا می‌شود و به همین دلیل بخش قابل توجهی از پاسخ دهندگان، هتل چمران را جزء موارد مهم قابل اعتنا در سایت اعلام کرده بودند (۴۰ درصد). باغات زیادی که در دل این سایت و در اطراف آن از قدیم الایام وجود داشته‌اند (مانند باغات محمودیه و قصرالدشت) و پارکهای جدیدالتاسیس موجود در سایت (مانند پارک جنگلی قندیلی و پارک چوگیا) به صورت کاملاً واضح در ذهن مخاطبان و نیز در خاطرات جمعی آنان از بین نسلهای قدیمی و جدید قرار گرفته است. در مجموع می‌توان یکی از تصاویر ذهنی غالب در این سایت را هویت طبیعت محور ناشی از وجود باغات و پارکها، هوای مناسب، ارتفاعات شمالی مجاور آن و رودخانه خشک در سمت جنوب سایت دانست که بیش از ۸۰ درصد پاسخ دهندگان از سنین مختلف به آن اشاره نموده‌اند و بین همه طیفها مشترک می‌باشد و تقریباً هیچیک از پاسخ دهندگان، این هویت طبیعت محور را منفی ارزیابی نکرده بودند و همگی بر حفظ و تقویت آن تأکید داشتند.

سرعت حرکت اتومبیلها و آلودگی‌های صوتی حاصل از آن و همچنین دیدن منظره‌های ناراحت کننده مربوط به تصادفات و احیاناً نزاع‌هایی که در پی آنها ایجاد می‌گردد، از جمله مواردی است که تصویر ذهنی منفی را در استفاده کنندگان شکل داده است (۶۵ درصد) همچنین متخصصین بر استاندارد نبودن فرم محور سواره که منجر به وقوع تصادفات می‌گردد نیز تأکید داشتند. بیمارستانهای موجود در سایت که همواره در ساعات مختلف شبانه روز پذیرای بیماران می‌باشند و حرکت آمبولانس‌ها جهت انتقال بیماران و همچنین حضور بیماران و همراهان آنان که بعضاً در پیاده‌روها و مسیرهای تردد توقف و یا بیتوته نموده‌اند از جمله مظاهر سایت می‌باشد که معانی منطبق با هویت غالب سایت را به مخاطب ارسال نمی‌نماید و از سوی پاسخ دهندگان به عنوان نقطه منفی در سایت اعلام گردید (۸۵ درصد)

بناهای خاص و شاخص (هتل و بیمارستان)، هویت طبیعی نهفته در سایت (باغات، پارکها، رودخانه خشک)، برخی المانهای موجود در سایت (اسطراب و عناصر بتنی و آبنماها)، برخی فعالیتها (حضور دستفروش ها، و تجمعات مناسب و نامناسب)، برخی اتفاقات و رخدادها (تصادف در خیابان، سرعت حرکت اتومبیل ها) و برخی موارد درگیر کننده حواس (بوهای نامتبوع و ...) از جمله محورهای گفتگوها در این سایت می باشد. می توان نتیجه گرفت که در سطح فضای ذهنی سایت چمران یادآور کارکردهای بسیار متنوع می باشد که در مواردی همسو و در مواردی ناهمسو با یکدیگر می باشند که این امر تصاویر ذهنی بعضاً متناقضی را ایجاد می نماید که مورد توجه و اشاره مخاطبان نیز قرار گرفته است اما با توجه به اینکه بسط و گسترش قابلیت تفریحی، ورزشی سایت جهت بهره برداری بهتر از اوقات فراغت از جمله مواردی بود که اکثریت قریب به اتفاق پاسخ دهندگان به آن اشاره می نمودند، این واقعیت را می توان نشان از شکل گیری یک ذهنیت غالب تفریحی-فراغتی-ورزشی مبتنی بر رویکرد طبیعت محور در بین عموم مردم نسبت به این سایت تلقی نمود.

بررسی سایت چمران در سطح فضای زیسته (اجتماعی)

هرچند دیدگاه های مختلفی نسبت به فضا و همچنین فضای شهری وجود دارد و این دیدگاه ها طیف وسیعی از چارچوبهای مفهومی را برای درک و تحلیل این مقوله فراهم می آورد اما در عین حال فضای شهری را نمی توان مستقل از آثار و دلالتهای اجتماعی آن بررسی نمود (Afroogh, 1998). فعالیت های مورد بررسی در سایت چمران در سه سطح فعالیت های اجباری، اختیاری و اجتماعی قابل بررسی می باشد، فعالیت های اجباری در این سایت شامل تردد از محور سواره به منظور انتقال از سمت شرق به غرب شیراز است که این امر با سرعت قابل توجه و به آسانی امکان پذیر می گردد و فاقد جایگزین در این محدوده شهر است و به همین دلیل تقریباً تمامی افرادی که نیاز به تردد در این بخش دارند، این مسیر را انتخاب می نمایند و مسیریابی مانند خیابان قصرالدشت به دلیل محدودیت عرض محور و ترافیک، امکان حرکت و جابجایی سریع را ندارد و به همین دلیل تقریباً تمامی پاسخ دهندگان به سئوالات، کارکرد ارتباطی (عبور و مرور) را برای این سایت مهم ارزیابی نموده اند و حتی با وجود اذعان به عدم انطباق این موضوع با کارکرد تفریحی و گردشگری سایت، بر اهمیت موضوع تأکید نموده اند. کارکرد ارتباطی سایت به طور ضمنی موجب رونق پذیری سایت نیز می شود و علی رغم تولید آلودگی صوتی شدید و مناظر ناخوشایندی که به دلیل تصادفات در این منطقه اتفاق می افتد، نمی توان نقش تأثیرگذار تردد گسترده وسایل نقلیه در رونق این سایت را نادیده گرفت. همچنین مراجعه به مراکز درمانی و فرهنگی و اداری و سایر مراکز موجود در سایت از جمله دیگر فعالیت های اجباری در آن است. مراجعه ساکنان به بافت مسکونی نایش را نیز در این دسته از فعالیتها باید قرار داد.

فعالیت های اختیاری در این سایت شامل پیاده روی، تفریح و گذران اوقات فراغت می باشد و درصد بسیار زیادی از پاسخ دهندگان نسبت به این مسأله رغبت نشان داده اند (۹۰ درصد) وجود امکانات و قابلیت های فراوان پشتیبانی کننده این نوع از فعالیتها در این سایت می باشد هرچند توسعه بی رویه و ساخت و سازهای گسترده نامرتب در آینده تهدیدی برای این نوع از فعالیتها در آن محسوب می گردد.

در سطح فعالیت های اجتماعی، سایت چمران یکی از مراکز مهم مناسبی شهر محسوب می شود که در رخدادهای مهم منطقه ای و ملی شاهد گردهمایی مردم از اقشار گوناگون می باشد و طیف وسیعی از ارتباطات اجتماعی در آن شکل می گیرد و این امر به شکل گسترده از سوی پاسخ دهندگان مطرح شده بود به گونه ای که تعدادی از آنان سایت چمران را یک نماد شهری و یا نماد تجمعات شهری محسوب نموده اند (۳۰ درصد) و البته دیدگاه ها نسبت به این موضوع متفاوت بود، افراد ساکن در این محدوده با توجه به اختلالی که این تجمعات در زندگی روزمره آنان ایجاد می نماید آنرا منفی ارزیابی نموده بودند، همچنین برخی شرکت کنندگان در تحقیق با توجه به کارکرد درمانی مفصلی که در این سایت تعبیه گردیده است، برگزاری تجمعات مختلف را مانع از خدمات رسانی مناسب به بیماران دانسته بودند، از سوی دیگر برگزاری تجمعات، باعث ایجاد وقفه و بی نظمی در کارکرد ارتباطی سایت جهت اتصال شرق به غرب شهر تلقی گردیده بود. بر این اساس انتقاداتی که نسبت به برگزاری تجمعات گوناگون در این محدوده انجام می شد مربوط به حواشی ناشی این موضوع و اختلالاتی بود که در زندگی روزمره و یا در سطح خدمات رسانی ایجاد می کرد و اصل برگزاری تجمعات مورد نقد نبود. همچنین برقراری تعاملات و ارتباطات میان افراد در این سایت مورد تأکید قرار گرفت و این مسأله از سوی طیف سنی جوان بیشتر مد نظر بود، هرچند زنان این واقعیت را به دلیل ناامنی هایی که از نظر روانی برای آنان ایجاد می نماید مثبت تلقی نکرده بودند و آنرا مانع حضور و استفاده از امکانات سایت در جهت گذران اوقات فراغت دانسته بودند.

برگزاری جشنواره های مختلف هنری و فرهنگی در زمانها و مناسبتهای مختلف و در فصول مختلف سال، موجب گردیده است که این سایت معانی و نمادپردازی هایی را در خود تولید نماید. به راه افتادن کارواناوال های شهری در مناسبت های خاص و تجمعات سیاسی و انتخاباتی نیز از مواردی است که در سایت چمران اتفاق می افتد. ارتباط میان اقشار مختلف که از شهرها و فرهنگهای گوناگون که جهت درمان به بیمارستانهای موجود در سایت مراجعه می کنند (اختلاط فرهنگی) از دیگر جلوه های این امر می باشد.

وجود خانه خبرنگار، سرای فرهنگ مهربانی و ... از مظاهری است که می تواند نماد کالبدی و فیزیکی این بخش از کارکرد محسوب گردد. در سطح نمادپردازی سایت چمران شیراز عمدتاً نمادی از سرزندگی، نشاط، لذت و تفریح تلقی گردید (۸۰ درصد) هرچند مواردی مانند هرج و مرج و شلوغی نیز از سوی تعدادی از پاسخ دهندگان مطرح گردیده است که این طیف دیدگاه ها نشان از ذات متناقض بستر مورد بررسی می باشد.

تصویر ۳- مراسم قرعه کشی پس از پیاده روی خانوادگی در بلوار چمران (منبع: URL1)

بحث و یافته ها:

همانطور که از مشاهدات میدانی نیز استنباط می گردد، ارزیابی افراد در سطوح کلی و جزئی نسبت به سایت به توجه به وجود عملکردهای متنوع و گسترده و بعضاً متناقض موجود در آن دارای تناقضاتی می باشد به گونه ای که شرکت کنندگان در تحقیق به صراحت به این موضوع اذعان داشتند. فضای کلی ذهنی (طرح واره ذهنی) پاسخ دهندگان نسبت به این سایت، عمدتاً حول دو محور در نوسان می باشد محور اول که پررنگ تر است مواردی مانند «تفریح و طبیعت گردی و ورزش» را دربرمی گیرد و محور فرعی تر بحث شلوغی و اغتشاش فیزیکی و بصری ناشی از سرعت حرکت اتومبیل ها و نیز وجود عناصری مانند بیمارستانهای موجود در سایت است، اما در مجموع فضای ذهنی مثبتی نسبت به سایت گزارش گردیده است که رغبت بالا به حضور، پیامد آن می تواند باشد که مشاهدات و بررسی های میدانی هم مؤید حضور و استفاده گسترده شهروندان از اقصای و طیفهای مختلف سنی و فرهنگی از این محیط به منظور گذران اوقات فراغت می باشد، مجاورت با باغات قدیمی شهر، آب و هوای مناسب، منظر مناسب به سمت کوه و نیز عبور رودخانه خشک شیراز از کنار این سایت و نیز دسترسی مناسب به آن، در ایجاد این فضای ذهنی مثبت، بسیار مؤثر می باشد و این جمع بندی کلی را در ذهن بخش بزرگی از مخاطبان ایجاد نموده است که با شنیدن نام این سایت، کلیدواژه های فوق الذکر را به یاد بیاورند و همین امر موجب گردیده علی رغم کاستی های موجود در آن چه به لحاظ فیزیکی و چه به لحاظ اجتماعی، ارزیابی کلی به نسبت موفق و قابل قبولی از آن داشته باشند و حس مثبت و مفرح نسبت به سایت در ذهن بخش زیادی از مخاطبان وجود داشته باشد.

علی رغم وجود ذهنیت تفریحی و فراغتی نسبت به سایت، در لایه فیزیکی کارکرد اصلی سایت از سوی پاسخ دهندگان، ابتدا کارکرد ارتباطی و در درجه بعد کارکرد تفریحی عنوان گردید که در این زمینه باید به نقش پررنگ ارتباطی این محور جهت اتصال سریع شرق به غرب شیراز و بی جایگزین بودن این نقش در ساختار شهر شیراز توجه نمود، بنابراین فضای فیزیکی مقداری از فضای ذهنی حاکم بر سایت فاصله دارد و انطباق کامل در این حوزه وجود ندارد. در فضای اجتماعی هرچند بخش های مختلفی در این سایت وجود دارند که پتانسیل نسبی برقراری ارتباطات اجتماعی میان افراد حاضر در آن را فراهم می کند، اما آنچه مشهود است، ارتباطات میان گروه های مختلف استفاده کننده از سایت، چندان نتوانسته بسط و گسترش یابد و تسری پیدا نکرده است و این ارتباطات تا حدود زیادی محدود به درون گروه ها و خانواده های مراجعه کننده باقی مانده است. به عبارتی فعالیتهای اختیاری و نیز اجباری در این سایت غلبه دارند و فعالیتهای اجتماعی به جز در مناسبتهای خاص، کمتر امکان ظهور و بروز یافته است و حتی عوامل مزاحمی نیز در این خصوص وجود دارند که موجب سلب امنیت روانی و فیزیکی مورد نیاز جهت چنین ارتباطاتی می گردند که از آن جمله می توان به برخی نابهنجاریها مانند وجود پاتوق های بسیار زیاد جهت استعمال قلیان و دود که فضا را به شدت تحت تأثیر قرار می دهد و نیز حرکت سریع دوچرخه سوارها و موتور سوارها در پیاده روهای سایت و نیز آلودگی صوتی ناشی از حرکت مداوم و مستمر اتومبیلها با سرعت زیاد در خیابان مجاور آن را نام برد.

در سطح خرد و جزیی، نیز این تناقضات مشهود می باشد به گونه ای که علی رغم وجود فضای ذهنی کلی مثبت مبتنی بر تفریح و طبیعت گردی و مواردی از این قبیل، اما در سطح مصادیق و نمودهای خرد، کمتر عنصر فیزیکی همراستا و هم سنخ با طرح وارده ذهنی کلی وجود دارد که بتواند انطباق میان سطح کلان و سطح خرد را در این سایت برای مخاطب فراهم آورد و توقع مخاطب را در این زمینه برآورده سازد و هیچ یک از عناصر و المانهای موجود در سایت نتوانسته است به قدری توجه مخاطب را جلب نماید که به لایه ذهنی آنان راه یابد. در طرح وارده ذهنی جزیی، مواردی مانند هتل چمران به عنوان نمادهای این سایت از سوی پاسخ دهندگان برشمرده می شوند که هرچند دارای کارکرد اقامتی و توریستی می باشد اما الزاما نمی تواند انطباقی با کارکرد تفریحی و طبیعی سایت داشته باشد. همچنین بیمارستانهای موجود در این سایت نیز بخشی از طرح وارده ذهنی جزیی مخاطبان را به خود اختصاص داده است که مغایرت کامل با طرح وارده ذهنی کلی دارد. از دیگر مواردی که در طرح وارده ذهنی جزیی مطرح گردید سرعت حرکت اتومبیلها و آلودگی های صوتی ناشی از آن بود. همچنین باید گفت هرچند عناصر و المانهای فیزیکی موجود در سایت با رویکردی طراحی و اجرا گردیده اند که انطباق با طرح وارده ذهنی داشته باشند اما به دلایلی این امر به طور کامل محقق نگردیده است. عواملی مانند خطی بودن سایت و عدم امکان ادراک درست و کامل عناصر فیزیکی به دلیل کم بودن عرض معبر و نیز گسست هایی که به دلایل گوناگون در روند ادراک این عناصر در سایت ایجاد می گردد و کلیت و یکپارچگی سایت را با چالش جدی مواجه می کنند نیز در این زمینه موثر بوده اند به عنوان مثال در محل ورودی بیمارستانهای موجود در سایت که چهار بیمارستان مهم و بزرگ با مراجعات بسیار زیاد را شامل می شود، محور تفریحی سایت به شدت دچار گسست می گردد و محدوده بزرگی از قبل و بعد از بیمارستانها مشمول این وضعیت می باشند. همچنین سایت فاقد گشودگی های مناسب در بدنه ها و در قسمت پیاده راه به منظور ادراک عناصر طراحی شده موجود در آن می باشد و عمده حرکت موجود در سایت یک حرکت خطی و گذرا می باشد که امکان مکث و ادراک طولانی مدت عناصر در آن کمتر وجود دارد و حتی در صورت حضور و مکث به دلیل رفت و آمد مکرر و مستمر افراد و دوچرخه سوارها و ... امکان تمرکز بر روی عناصر طراحی شده میسر نمی باشد. در نمودار شماره سه خلاصه ای از یافته ها و تجزیه و تحلیل آنها به تفکیک سطوح مختلف فیزیکی، ذهنی و اجتماعی ارائه گردیده است.

تجمع و فشردگی فعالیت های اختیاری و اجتماعی عمدتا در یک سمت محور (سمت شمالی) موجب گردیده است که تراکم و ازدحام بیشتری در این بخش اتفاق بیفتد و این امر زمینه ساز ارتباطات گسترده تر نسبت به حالتی است که این ارتباطات در دو سوی محور پراکنده داشته باشند (تصویر شماره سه). لازم به ذکر است که پیاده رو جنوبی محور که مجاور رودخانه خشک می باشد از عرض بسیار کمی برخوردار است و هرچند پتانسیل بالایی به دلیل مجاورت با رودخانه خشک جهت انجام فعالیتهای ورزشی و تفریحی دارد اما عرض کم آن مانع از برنامه ریزی گسترده در این خصوص شده است.

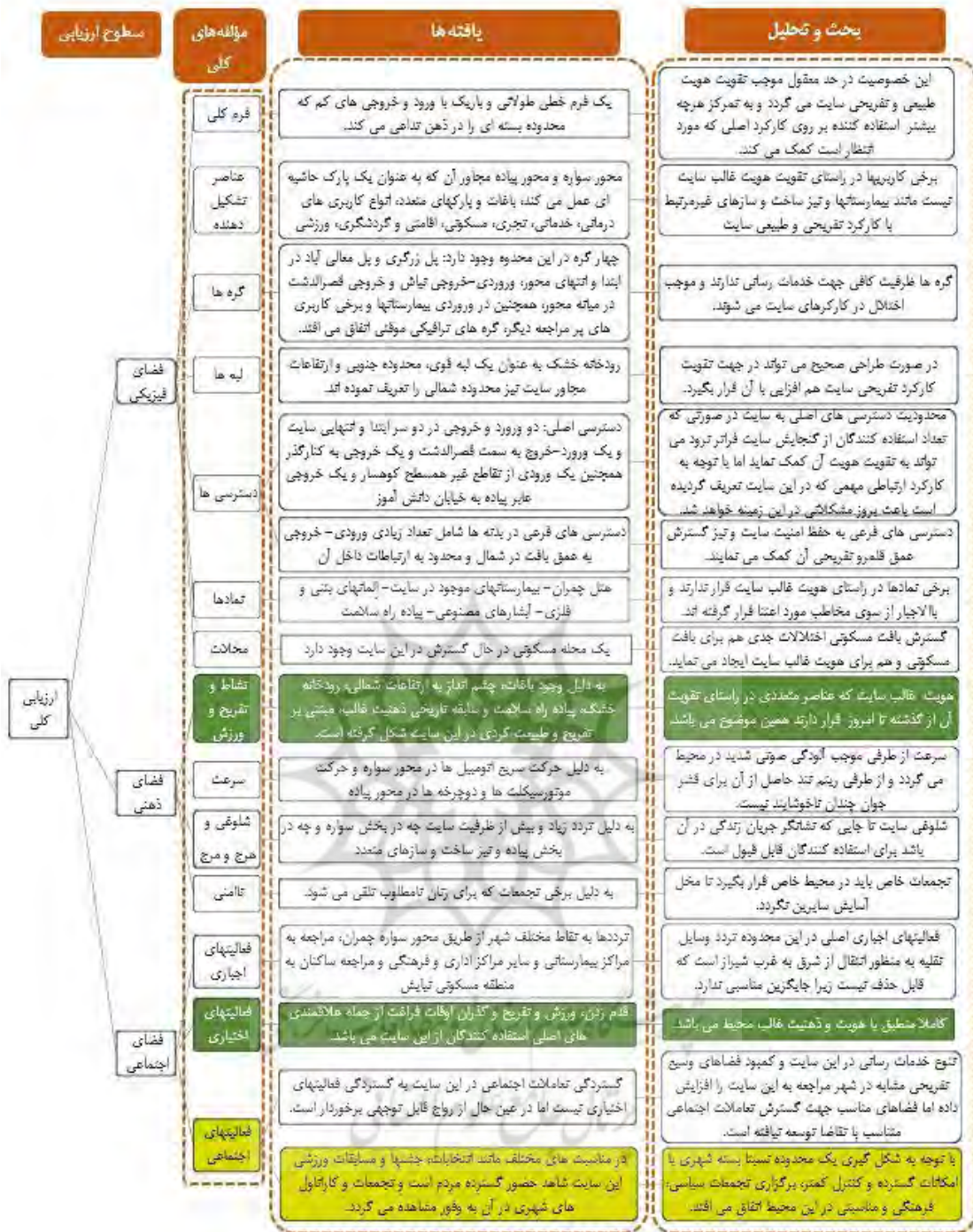
نتیجه گیری:

آنچه از یافته های تحقیق بر می آید، انطباق ارزیابی کلی و جزیی در سه لایه عینی، ذهنی و اجتماعی می تواند شیوه قابل توجهی در ارزیابی محیط و کیفیت و اثرگذاری آن محسوب شود. در این تحقیق به ارزیابی سایت چمران شیراز با توجه به شیوه فوق پرداخته شد. با توجه به تنوع عملکردی و گستردگی ساختار سایت و نیز مراجعات بسیار زیادی که به منظور انجام طیف وسیعی از فعالیتها در آن اتفاق می افتد، تعارضات و تناقضاتی در این سایت قابل مشاهده می باشد که می تواند کلیت مثبت و موفق آنرا به مرور زمان تحت تأثیر قرار خواهد داد و نتایج حاصل از پرسشنامه ها نیز همین امر را به اثبات رساند. آنچه مسلم است در پارکهای حاشیه ای (شبیه سایت چمران شیراز) به دلیل کشیدگی و خطی بودن و نیز کم بودن عرض سایت به نسبت طول آن چه در قسمت سواره و چه در قسمت پیاده و همچنین در محل قرارگیری بناها با عملکردهای گوناگون موجود در سایت، غلبه محور ارتباطی سواره بر محور پیاده، هرچند موجب افزایش تردد در سایت و رونق پذیری آن می گردد اما در صورت عدم کنترل و برنامه ریزی مناسب، می تواند کارکرد تفریحی سایت را تحت تأثیر خود قرار دهد که برای جلوگیری از این امر می توان تمهیداتی اندیشید از جمله ایجاد یک محور کندرو در حفاصل محور ارتباطی (سواره) و محور تفریحی (پیاده) که بتواند تعدیل گر سرعت و شتاب ناشی از حرکت اتومبیل ها باشد. همچنین می توان با ایجاد یک لایه از درختان یا موانع صوتی دیگر مانع از انتقال آلودگی صوتی شدید در محور تفریحی سایت شد.

محدودیت در ورودی و خروجی ها در بدنه های طولی محور خطی که موجب تشدید خصوصیت خطی آن نیز می شود، از طرفی میل به افزایش سرعت حرکت اتومبیلها را به همراه خواهد داشت که موجب غلبه عنصر سواره بر پیاده در آن خواهد شد که با خصوصیت تفریحی بودن سایت در تعارض قرار می گیرد و به کاهش کیفیت محیط در راستای کارکرد اصلی آن منجر می شود. هرچند همین خصوصیت کم بودن ورودی و خروجیها به نوبه خود موجب می گردد یک محدوده شهری به نسبت بسته تعریف گردد که در آن امکان برگزاری تجمعات در مناسبتهای مختلف با حداقل امکان کنترل نسبت به آن به دلیل عدم امکان نفوذ به عمق آن به وجود آید، موضوعی که در سایت چمران

شیراز مشهود می باشد و در مناسبت های مختلف امکان برقراری کارناوال های شهری را با کمترین امکان دخل و تصرف در آنها ایجاد کرده است؛ از سوی دیگر عدم امکان تخلیه جمعیت و امداد و نجات مناسب در مواقع بروز خطر از عوارض چنین وضعیتی خواهد بود و چنانچه عملکردهایی دارای نیاز به نقل و انتقال سریع در مجاورت یا درون چنین ساختاری قرار داشته باشند (مانند کاربری های درمانی)، مشکلات متعدد و متقابلی را در پی خواهد داشت. تفکیک و تمایز میان توالی های فضایی در یک محور طولانی باید به گونه ای انجام گردد که به نحو کاملاً واضح در ذهن مخاطب شکل بگیرد تا از هم ارزش و تکراری شدن اجزای مختلف سایت جلوگیری گردد و امکان آدرس پذیری مناسبتر را ایجاد نماید. تغییر در عرض محور پیاده (تفریحی) به طوریکه یک محدوده کاملاً وسیع و دور از خصوصیت خطی در مناطقی از سایت ایجاد شود، می تواند به این موضوع کمک نماید به گونه ای که در این مناطق وسیع و گریزان از خصوصیت خطی امکان جاگذاری انواع نمادها و نشانه ها و مهمتر از آن امکان تجمع در اطراف این عناصر و ادراک کامل و طولانی مدت آنها فراهم می گردد و در این صورت فضای فیزیکی امکان انطباق بیشتری با فضای ذهنی را خواهد یافت و در راستای آن حرکت خواهد نمود همچنین فضای اجتماعی سایت نیز در این بخش ها امکان ظهور و بروز بیشتری خواهد یافت و ارتباطات گسترده تری شکل خواهد گرفت؛ موضوعی که کمتر در سایت چمران شاهد آن بودیم. فقر نشانه های مرتبط و منطبق با فضای ذهنی غالب در یک محیط و یا عدم امکان ادراک نشانه های منطبق با فضای ذهنی به دلایل مختلف، به ناچار استفاده کننده از محیط را به سمت نشانه گذاری عناصر غیر مرتبط در ذهن خود سوق می دهد که این تعارض و عدم انطباق، به کاهش کیفیت محیط و دور شدن آن از خصوصیت و وظیفه ذاتی خود منجر می گردد.

وجود عملکردهای مختلف در یک سایت با کارکرد تفریحی، تا جایی می توانند به کارکرد اصلی سایت کمک نمایند که از نظر محتوا و نیز از نظر وسعت، به تداخل عملکردی و تعارض با کارکرد غالب سایت منجر نشوند. گسترش منطقه مسکونی نیایش در دل سایت تفریحی چمران شیراز و افزایش تردهای روزانه از این محدوده به مرور زمان منجر به تحت تأثیر قرار گرفتن شدید و به حاشیه رفتن کارکرد تفریحی سایت می گردد و هرچند در بدو امر وجود یک بافت مسکونی در دل یک بافت تفریحی می تواند نقطه قوتی برای آن از نظر ایمنی و امنیت و رغبت به حضور در آن محسوب شود اما به مرور زمان با وسیع شدن این محدوده، یک گسست و تداخل بزرگ را در دل سایت و در مغایرت با کارکرد تفریحی آن ایجاد می نماید. مجاورت با عناصر و کاربری های گوناگون، خصوصیات مختلفی را به یک محیط تزریق می کند، ذهنیت های تاریخی نیز می توانند نقش مؤثری در این خصوص ایفا نمایند و موتور محرکه توسعه و یا عقب ماندگی آن محسوب گردند. کنترل انطباق فضای فیزیکی، ذهنی و اجتماعی حاکم بر یک محدوده شهری در شرایط واقعی با توجه به مجموعه نیروها و عوامل مؤثر در شکل گیری و گسترش آن و با توجه به انواع تعارضاتی که در این خصوص اتفاق می افتد، کار دشوار و شاید غیر ممکن به نظر برسد اما تحلیل یک فضای شهری با این رویکرد می تواند بخش قابل توجهی از مسایل و رخدادها موجود در آن را قابل فهمتر نماید و در کشف قابلیت های فضا کمک مؤثری به طراحان و برنامه ریزان نماید. طراحی در یک محدوده بزرگ مقیاس و تعیین یک هویت کلان برای آن منطبق بر تاریخچه و ذهنیت استفاده کنندگان از فضا، این امکان را فراهم می آورد که انواع کاربریهای ریز و درشت و توسعه های آتی هرچند در مواردی نامرتبط و ناهماهنگ با یکدیگر و با هویت کلان محدوده، به خوبی در آن هضم شوند و فضای شهری بتواند علی رغم تمامی کاستی های ناشی از برنامه ریزی های نادرست و طرح های توسعه مخرب و شتابزده، موفقیت و مطلوبیت نسبی در برآورده نمودن خواست و نیاز کاربران در گذر زمان و تغییرات شرایط به دست آورد و همچنان انطباق نسبی با اهداف اولیه خود داشته باشد.

تصویر ۴- جمع بندی یافته های تحقیق و تجزیه و تحلیل آنها بر مبنای انطباق فضای فیزیکی، ذهنی و اجتماعی

References:

1. Afrakhteh, H, (2016), The third space and transnational phenomenon in the city-post-colonial areas, Journal of Space Economy and rural development, 18(4)L 1-26 [In Persian].
2. Afroogh, E, (1998), Space and Social Inequality "Provide a model for spatial segregation and its consequences, Tehran: Tarbiat modares university publication [In Persian].
3. Elden, Stuart (2004), Understanding Henri Lefebvre; Theory and the Possible, Continuum, London and New York.
4. -Fakoohi, N (2004), Urban Anthropology, Tehran: Ney publication [In Persian].

5. Feizi, M; Asadpour, A, (2013), Citizens' perceptions from the perspective of tall urban buildings, case study: Chamran Hotel, Shiraz, journal of architecture studies, 3: 107-121 [In Persian].
6. Golany, G (1996), Geo-Space Urban Design, John Wiley and son, New York.
7. Gehl, Jan (2011), Life Between Buildings: Using Public Space Sixth Edition, Washington, Covelo,
8. Harvey, D. (1989), Condition of Postmodernism, Blackwell. London, Island Press.
9. Javan, J; Dalil, S; Salmani Moghadam, M, (2013), The dialectic of space from Lefebvre's perspective, Geographical studies of arid regions, 3(12), 1-17 [In Persian].
10. -Khademian, T; Ghabel Rahmat, F, (2015), Collective action and carnival and urban space, Urban sociological studies, 17: 179-212 [In Persian].
11. Lefebvre, Henri (1991), The Production of Space. Translated by Donald Nicholson-Smith, Blackwell.
12. Lynch, K, (1997), Good city shape theory, Translated by Seyed Hosein Bahreini, Tehran, Tehran university publication [In Persian].
13. Norberg-Schultz, Christian (1965), Intentions in Architecture, Cambridge, Mass.: MIT Press.
14. Pawson, R, Tiley, N (1997), Realistic Evaluation, Sage Pub, London.
15. Sanders, p, (2013), Social theory and the urban problem, Translated by Mahmood sharepour, Tehran: Tisa publication [In Persian].
16. Schmid, Christian (2008), Henri Lefebvre's Theory of the Production of Space; Towards a three-dimensional dialectic, trans, Bandulasena Goonewardena, In Space, Difference, Everyday Life, Reading Henri Lefebvre, Routledge, London and New York.
17. Sharepour, M (2014), Urban sociology, Tehran: Samt publication [In Persian].
18. -Shieh, E; Behzadfar, M; Namdarian, A.A, (2016), Develop a theoretical framework of urban landscape with the help of the theory of space production and the forces affecting the urban landscape, Motaleat Shahri Journal, 24: 81-94 [In Persian].
19. Soja. Edward.W. (1996), Third space, Journey to Los Angeles and other real and imagined Places, first published, Blackwell Publishers, Cambridge, Massachusetts, USA.
20. Soltani, A; Zargari Marandi, E; Namdarian, A. A, (2012), Formation, strengthening and persistence of memory in urban spaces: a case study of Shahid Chamran axis in Shiraz, Journal of housing and rural environment, 141: 87-98 [In Persian].
21. Taghvaie, A.A; Maroufi, S, (2010), Evaluate the role of mosques in improving the quality of the environment; Case study: Amir Mosque, Tehran, Modiriat Shahri journal, 25: 219-234 [In Persian].
22. URL1: <http://fars.isna.ir/Default.aspx?NSID=5&SSLID=46&NID=1100>